

Супрун А.Г¹. – канд. філос. наук, доцент;
Войцехович Діана – магістр
Національний університет біоресурсів
і природокористування України (Київ)

ІСТОРІЯ НАУКИ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА СКЛАДОВА НАУКОВЧЕННЯ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

У статті розглянуто особливості наукового світогляду В.І. Вернадського, який визначив історію науки як найважливішу сполучну ланку між природознавством і філософією. Розкрито зміст поняття «науковий світогляд» та його зв'язок з різними сферами суспільного життя, з філософією, релігією та, мистецтвом. Окреслено основні способи вивчення історії наукового світогляду та динаміки формування його сутності. Дано аналіз статті В.І. Вернадського «Про науковий світогляд», де і відображені зазначені ідеї.

Зазначено, що найбільш характерною ознакою наукового прогресу є розширення меж наукового світогляду. Встановлено, що науковий світогляд, як система поглядів, є результатом синтетичної

Розділ другий. Філософські проблеми культури, науки і освіти

взаємодії різних наукових принципів та сфер людської діяльності, а кожне положення обов'язково має пройти перевірку на науковість. Визначено, що під науковим методом автори розуміють «ставлення людини до явища, що підлягає науковому вивченню».

Ключові слова: науковий світогляд, науковий метод, науковий прогрес, історія науки, природознавство.

Супрун А.Г., Войцехович Д. История науки как концептуальная составляющая наукоучения В.И.Вернадского. В статье рассмотрены особенности научного мировоззрения В.И. Вернадского, который определил историю науки как важнейшее связующее звено между естествознанием и философией. Раскрыто содержание понятия «научное мировоззрение» и его связь с различными сферами общественной жизни с философией, религией и искусством. Определены основные способы изучения истории научного мировоззрения и динамики формирования его сущности. Проведен анализ статьи В.И. Вернадского «О научном мировоззрении», где и отражены указанные идеи.

Отмечено, что наиболее характерным признаком научного прогресса является расширение границ научного мировоззрения. Установлено, что научное мировоззрение, как система взглядов, является результатом синтетического взаимодействия различных научных принципов и сфер человеческой деятельности, а каждое положение обязательно должно пройти проверку на научность. Определено, что под научным методом авторы понимают «отношение человека к явлению, которое подлежит научному изучению».

Ключевые слова: научное мировоззрение, научный метод, научный прогресс, история науки, естествознание

Suprun A.G., Wojcehovich D. The history of science as a conceptual component provide scientific doctrine V.I. Vernadsky. In this article found that V.I. Vernadsky defined the history of science as a vital link between the natural sciences and philosophy. Expands the concept of "scientific outlook" and its relation to the various spheres of public life, philosophy, religion, art. Outlines the main ways of studying the history of scientific outlook and dynamics of the formation of his essence.

It was determined that the concept of scientific method and scientific research Vernadsky believed the same attributes of such a complex dynamic system, which is the scientific worldview. Article analyzes V.I. Vernadsky "On the scientific outlook", where he reflected these ideas.

Applied scientist factor determines the inclusion of scientific knowledge in culture through his philosophical studies, carried out by philosophical ideas and principles. It is noted that the most characteristic feature of scientific progress is expanding the boundaries of scientific outlook. Found that the scientific worldview as a belief system is the result of the interaction of various synthetic positions and areas of human activity. Each position, must be reviewed "to be scientific." V.I. Vernadsky distinguishes the scientific method as a tool to do it. Under the scientific method refers to "man's relationship to the phenomenon to be a scientific study."

Keywords: scientific worldview, scientific method, scientific progress, history of science, science.

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями.

В.І. Вернадський – перший науковець, який визначив історію науки як самостійну галузь знання, виокремивши її предмет, методи і завдання. Саме історію науки В.І. Вернадський визначив як найважливішу сполучну ланку між природознавством і філософією. При цьому основне завданням вивчення історії науки він бачив насамперед у поглибленні знань про науковий світогляд: «Мене цікавить не одна прагматична сторона ... Мене приваблює думка про можливість деяких узагальнень в цій галузі і про можливість проникнути в розуміння основ нашого світогляду глибше, ніж це досягається шляхом філософського аналізу або іншими абстрактними способами», – зазначає вчений [2, с. 52].

Стаття В.І. Вернадського «Про науковий світогляд» власне і стала квінтесенцією відображення цієї думки. Цей матеріал вченого декілька разів публікувався в журналі «Питання філософії та психології», а у 1904 р В.І. Вернадський виступив з ним у Московській психологічній спілці, де справив на слухачів незабутнє враження.

Відомо, що творчість В.І. Вернадського була багатоплановою – від проблем геохімії, ґрунтознавства до загадки феномена життя та розсіювання його у космічному просторі. Філософом було зазначено, що людина, яка вперше реально відчувала себе жителем планети, може і повинна думати і діяти в цьому новому амплуа і не тільки як особистість, що належить до окремої сім'ї, роду, державі, а й в планетарному масштабі. Основною проблемою філософії є проблема людини. Як зауважив ще

М.О. Бердяєв, розгадка буття для людини прихована в самій людині. Людина є цілісна загадка і розгадка світу.

Проаналізувавши величезний обсяг матеріалу в цій роботі, автор розкриває зміст поняття «науковий світогляд» і впритул підходить до розкриття його зв'язку з різними сферами суспільного життя, з філософією, релігією, мистецтвом, окреслює основні способи вивчення історії наукового світогляду та динаміку формування його сутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукову спадщину В.І. Вернадського важко переоцінити. Її дослідження здійснювалося відомими українськими та європейськими науковцями: І. І. Мочаловим, В. І. Онопрієнко, Я. Блюмом, О. Онищенко та іншими [див.: 3; 6; 8; 9; 10]. Послідовниками його вчення про ноосферу, а також його дослідниками стали українські, білоруські й російські вчені: В. Н. Тарасевич, О. Г. Білорус, С. В. Мочерний, В. М. Некрасов, П. Г. Нікітенко, О. Є. Ферсман, О. І. Субетто та інші.

Метою даної статті є визначення В.І.Вернадським історії науки як найважливішої сполучної ланки між природознавством і філософією, а також розкриття змісту поняття «науковий світогляд» та його зв'язку з різними сферами суспільного життя, з філософією, релігією, мистецтвом.

Виклад основного матеріалу. У своїй статті «Про науковий світогляд» В.І. Вернадський пропонує наступне визначення наукового світогляду: «Науковий світогляд – це уявлення про явища, що доступні науковому вивченню, ... певне ставлення до оточуючого нас світу явищ, при якому кожне явище входить в рамки наукового вивчення і знаходить пояснення, що не суперечить основним принципам наукового пошуку» [4, с. 202]. І, безумовно, завжди це ставлення пройняте свідомим вольовим прагненням людської особистості розширити межі знання, охопити думкою все навколишнє. Вчений наголошує на тому, що науковий світогляд не можна розглядати як істину взагалі чи, навіть, як максимальний ступінь її розкриття для окремої епохи.

Поняття «науковий світогляд» не є синонімом істини так само, як не є нею релігійні або філософські системи. Всі вони представляють лише різні підходи до істини.

В історичному контексті В.І. Вернадський відмічає, що іноді поширення певного пануючого наукового світогляду може спричиняти негативний вплив на наукову роботу і творчість епохи, оскільки закріплює наукові помилки даного часу і надає окремим науковим положенням більшої достовірності, ніж вони мають насправді.

Постулати, на яких базується науковий світогляд, вміщуються в його контекст до того моменту, поки виведені з них положення не виходять за рамки відомих на даний час явищ.

«Лише деякі, все ще дуже невеликі частини наукового світогляду, – зазначає автор, – незаперечно доведені або цілком відповідають у даний час формальній дійсності і є науковими істинами» [4, с. 197]. Тим самим, вчений зазначає, що науковий світогляд не можна розглядати як щось невідворотно і остаточно сформоване. «Не можна говорити про один науковий світогляд: історичний процес полягає в його постійній зміні» [4, с. 228].

Як і певні філософські та релігійні системи, науковий світогляд не може відобразити дійсну картину світу, а в загальному сенсі, він є лише підходом до неї. В цьому відношенні науковий світогляд виступає як «вираження людського духу», що, в свою чергу, ставить його в один ряд з іншими результатами інтелектуальної та духовної діяльності людини, такими як: філософська думка, мистецтво, релігійний світогляд тощо [4, с. 198]. В.І. Вернадський визнає, що наука постійно спекулює та користується ідеями і поняттями, що виникають як у сфері філософії та релігії, так і у сфері етики й естетики. Такі прояви людської особистості виявляються тісно пов'язаними між собою, а протиріччя між ними виникають тільки тоді, коли втрачається розуміння цього тісного і глибокого зв'язку.

В даному дослідженні слід звернути увагу на ті течії в рамках наукового світогляду, які припускають, що вони самі по собі здатні замінити філософський і релігійний світогляд не маючи достатніх підстав. «Ніколи не спостерігали ми до цих пір в історії людства науки без філософії і ... бачимо, що філософські концепції і філософські ідеї входять, як необхідний, все проникаючий в науку елемент в усі часи її існування. Тільки в абстракції і в уяві, що не відповідає дійсності, наука і науковий світогляд можуть бути самодостатніми, розвиватися без участі ідей і понять, розлитих в духовному середовищі, створеному іншим шляхом» – пише В.І. Вернадський [4, с.210].

Учений високо оцінює роль філософії в духовному розвитку людства. Так, В.І. Вернадський підкреслює, що саме філософія «створила» образ могутнього людського розуму та піддала глибокому аналізу людську мову, вироблену протягом десятків тисяч років в нашому соціумі, виробила абстрактні

Розділ другий. Філософські проблеми культури, науки і освіти

поняття, створила специфічні галузі знання, методологічні принципи пізнання і заклала основи нашого наукового знання.

Філософія відіграє визначальну важливу роль у формуванні наукового світогляду, та все ж не може констатувати факти з тим же ступенем достовірності, як це робить наука. Однак, основною можливістю філософії є здатність спрогнозувати майбутнє, філософами висуваються безцінні припущення та ідеї, які набагато випереджають розвиток науки. Філософія, фіксуючи світоглядні зміни у суспільстві, виносить, таким чином, на порядок денний перед науковцями ті запити, які виникають у людства сьогодні і зараз, і потребують нагального вирішення. Саме це і є сфера конкретно наукових досліджень, що будуть спрямовані на задоволення суспільних потреб. Філософи ставлять запитання, а науковці повинні вміти давати на них відповіді.

Творчість В. І. Вернадського була спрямована виключно в майбутнє. Він був учений-провидець, який значно випереджав свій час. Деякі ідеї і погляди В. І. Вернадського ще й тепер не вписуються в контекст парадигми сучасної науки.

Можна стверджувати той факт, що науковий світогляд XIX століття визначали праці Ч. Дарвіна, початок XX століття – А. Ейнштейна, а науковий світогляд кінця XX століття визначає творчість геніального мислителя В.І. Вернадського.

Слід також зауважити, що в якості найбільш характерної ознаки наукового прогресу виділяється розширення меж наукового світогляду, яке природним чином призводить до перевірки релігійних і філософських концепцій науковими методами, внаслідок чого виникає «надзвичайне розширення меж філософської і релігійної свідомості людського духу» [4, с. 214].

Численні приклади В.І. Вернадського підтверджують його точку зору стосовно того, що деякі частини наукового світогляду стали результатом не наукового пошуку, а були привнесені з філософії, мистецтва, релігії і закріпилися в ньому, оскільки витримали перевірку науковим методом.

Особливо це помітно на прикладі аналізу філософсько-світоглядного підґрунтя вчень М.Ф. Федорова і В.І. Вернадського, на що звертають увагу дослідники російського космізму. Саме стосовно цієї проблеми ми бачимо багато схожого у цих мислителів, які однак представляють різні типи знання. Російський космізм і М.Ф. Федорова, і В.І. Вернадського орієнтований на глобальну перебудову світу, має глибокі сподівання на розвиток науки в антропокосмічному напрямі, очікує на перспективу виходу людини у Всесвіт, на що звертає увагу в своїх працях В.М. Вандишев [6, с. 264-267]. Щоправда, М.Ф. Федоров, продовжуючи традицію Г.С. Сковороди, а особливо її містико-релігійну складову, апелює як до спроможності науки майбутнього безмежно продовжувати життя людини, так і до можливості воскресіння тих, хто жили раніше [див.: 7]. Отже, в уявленнях мислителів російського космізму, до числа представників якого можна віднести також К.Е. Цюлковського і О.Л. Чижевського, наукова аргументація тісно переплетена з окультно-містичною та релігійно-ідеалістичною. У цьому сенсі філософсько-світоглядна позиція В.І. Вернадського завжди була послідовно науковою і обґрунтованою.

Виходячи із тверджень про тісний зв'язок наукового світогляду з іншими результатами інтелектуальної та духовної діяльності людини, В.І. Вернадський зробив висновок, що закони розвитку науки в цілому не збігаються із законами логіки, а є складним проявом людської особистості, які не завжди піддаються логічному осмисленню.

Таким чином, науковий світогляд, як система поглядів, є результатом синтетичної взаємодії різних положень та сфер людської діяльності. Кожне таке положення, перед тим як воно стане частиною наукового світогляду, обов'язково повинно пройти перевірку «на науковість». В.І. Вернадський виокремлює науковий метод, як інструмент, що дозволяє це здійснити. Під науковим методом автор розуміє «ставлення людини до явища, що підлягає науковому вивченню» [4, с. 202]. Саме поняття наукового методу та наукового пошуку вчений вважає незмінними атрибутами такої складної динамічної системи, якою є науковий світогляд.

В якості більш прикладного чинника вчений визначає включення наукового знання в культуру через його філософське обґрунтування, що здійснюється за допомогою філософських ідей і принципів.

Загалом, основні риси наукового світогляду будуть незмінні, яку б сферу наук ми не взяли за вихідну: будуть то науки історичні, соціальні або науки абстрактні чи описові. Всі вони приведуть до одного наукового світогляду, підкреслюючи і розвиваючи деякі його частини. В основі цього світогляду лежить метод наукової роботи.

У своїй статті вчений стверджує, що сам по собі науковий метод частіше виступає в якості засобу перевірки відповідності сучасному науковому світогляду конкретного факту, узагальнення або явища, ніж інструмент досягнення істини.

**Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
серія «Теорія культури і філософія науки», випуск №56**

Підсумовуючи результати власних філософсько-історичних пошуків сутності наукового світогляду, В.І. Вернадський робить висновок, що його невід'ємною частиною є дані, отримані не лише за допомогою наукових методів. В контексті вищезазначеного доводиться рахуватися з тим фактом, що науковий світогляд розвивається в тісному нерозривному взаємозв'язку та є невіддільним від інших соціально значущих форм діяльності і духовних сторін людського життя, що в кінцевому підсумку і стає джерелом нелінійності та динамічності в розвитку наукового світогляду.

Очевидно, в сучасних умовах, на одному з етапів становлення ноосфери, необхідно домагатися такого стану людини і суспільства, яке можна охарактеризувати як диференційовану інтеграцію, становлення «світу світів», що реалізує себе на основі принципу самодостатності та планетарних коеволюційних процесів. У цьому сенсі реконструкція і подальша розробка основних напрямків ноокосмогенезу В.І. Вернадського представляється надзвичайно важливим завданням філософії та всіх інших наук, так як на думку багатьох вчених з різних країн світу, запропонована В.І. Вернадським концепція ноосфери, може бути єдиним виходом для всього людства.

Література:

1. Вернадский В.И. Избранные труды по истории науки. – М., 1981. – 356 с.
2. Вернадский В.И. Письма Н. Е. Вернадской. 1893 – 1900. – М., 1994. – 368 с.
3. Зеньковский В.В. История русской философии. – М., 2001. – 880 с.
4. Вернадский В.И. Научная мысль как планетарное явление. – М., 1991. – 271 с.
5. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. – М., 1988. – 313 с.
6. Вандышев В. Н. Философия. Экскурс в историю учений и понятий. – Суми: ВВП “Мрія-1” ЛТД, 1996. – 316 с.
7. Вандышев В. Н. ВарСава, или Жизнь после: монографія. – Киев: Кондор-Издательство, 2016. – 360 с.
8. Минаев А.А. В.И. Вернадский о специфике и структуре мировоззрения ученого / А.А. Минаев // Ноосфера. Збірник філософських праць. – Донецьк: ДонНТУ, 2003. – С. 72-75.
9. На переломе. Философия и мировоззрение / сост. П. В. Алексеев. – М., 1990. – С. 180.
10. Поляков В.И. Современные размышления о научном мировоззрении // Успехи современного естествознания. – 2004. – № 9. – Режим доступа: http://www.rae.ru/zk/arj/2004/03/polyakov_6.pdf, свободный.